

Антон Павлович Чехов

Цигулката на Ротшилд

Градчето беше мъничко, по-жалко и от село, и в него живееха предимно старци, които умираха толкова рядко, та чак да те хване яд. За болницата и за затвора ковчези търсеха много рядко. С една дума, работите не вървяха. Ако Яков Иванов беше майстор на ковчези в губернкския град, вероятно щеше да има собствена къща и щяха да го наричат Яков Матвейч; тук в градченцето го наричаха просто Яков, прякорът му беше незнайно защо Бронз, а той живееше бедно, като обикновен селянин, в малка дървена къщурка само с една стая и в тази стая се побираха той, Марфа, печката, двойно легло, ковчезите, тезгяхът и цялото им имущество.

Яков правеше хубави ковчези, здрави. За селяните и еснафите ги докарваше според своя ръст и нито веднъж не сгреша, тъй като по-висок и по-силен от него нямаше никъде, дори и в затвора, макар че вече минаваше седемдесетте. За благородниците и за жените ги правеше по мярка и за това използваше железен аршин. За детски ковчези приемаше поръчки много неохотно и ги майстореше без мярка, с презрение и всеки път, щом получеше пари за работата, казваше:

– Да си призная, не обичам да се занимавам с дреболии.

Освен занаята малък доход му носеше и свиренето на цигулка. По сватби в градчето обикновено свиреше еврейски оркестър, ръководен от калайджията Мойсей Илич Шахкес, който вземаше половината доход за себе си. И тъй като Яков свиреше на цигулка много хубаво, особено руски песни, Шахкес понякога го канеше в оркестъра с хонорар по петдесет копейки на ден, без да се броят подаръците на гостите. Когато Бронза седеше в оркестъра, най-вече се изпотпяваше и зачервяваше като рак лицето му; беше горещо, миришеше на чесън до задушаване, цигулката скимтеше, до лявото му ухо хриптеше контрабасът, отдясно плачеше флейтата, на която свиреше сух евреин с цяла мрежа сини и червени жилки по лицето, който носеше фамилията на известния богаташ Ротшилд. Този проклет евреин успяваше дори най-веселата мелодия да изсвири жалостиво. Без видима причина Яков постепенно се изпълни с ненавист и презрение към евреите, особено към Ротшилд, започна да се язжда, да го ругае и дори веднъж искаше да го набие. Ротшилд се обиди и му продума, като го гледаше свирепо:

– Ако не ви уважавах за таланта ви, отдавна да сте излетели през прозореца.

После заплака. Затова рядко канеха Бронза в оркестъра, само в краен случай, когато отсъстваше някой от евреите.

Яков никога не беше в добро настроение, защото непрекъснато

понасяше страшни загуби. Например в неделя и по празниците беше грехота да се работи, понеделник беше тежък ден; по този начин в годината се събираха около двеста дни, когато по неволя трябваше да седи със скръстени ръце. А пък това са толкова пропуснати ползи!

Ако някой в града правеше сватба без оркестър или Шахкес не поканеше Яков, това също беше пропусната полза. От две години полицейският надзирател боледуваше и крееше и Яков чакаше с нетърпение кога ще умре, но надзирателят замина за губернияския град да се лекува и взе, че умря там. Ето ти пак загуба, най-малко десет рубли, тъй като ковчегът щеше да бъде скъп, с брокат. Мислите за щетите не даваха мира на Яков, особено по нощите; той поставяше цигулката до себе си на леглото и когато всякакви глупости изпълнеха главата му, докосваше струните, цигулката издаваше звук в тъмнината и на него му ставаше полеко.

На шести май миналата година Марфа изведнъж се поболя. Старицата дишаше тежко, пиеше много вода и се олюляваше, но все пак сутринта сама запали печката и дори отиде за вода. Привечер се повали. Яков през целия ден свири на цигулка; когато се стъмни съвсем, взе тефтера, в който всеки ден записваше загубите си, и от скука започна да прави годишна равносметка. Получиха се повече от хиляда рубли. Този факт така го потресе, че запрати сметалото на пода и започна да го тъпче с крака. После го вдигна и отново дълго чаткаше и дълбоко, напрегнато въздишаше. Лицето му беше червено като рак и мокро от пот. Мислеше си, че ако тези пропаднали хиляда рубли ги сложеше на влог, от годишния процент биха се натрупали най-малко четиридесет рубли лихва. Значи и тези четиридесет рубли също са загуба. С една дума, където и да се обърнеш – навсякъде само щети и нищо повече.

– Яков! – повика го неочаквано Марфа. – Аз умирам!

Той се извърна към жена си. Лицето ѝ беше розово от температурата, необикновено ведро и радостно. Бронза, който беше свикнал да вижда лицето ѝ бледо, плахо и нещастно, сега се смути. Изглежда, наистина умираше и се радваше, че най-накрая напуска завинаги тази къщурка, ковчезите, Яков... Тя гледаше към тавана, мърдаше с устни и лицето ѝ изразяваше щастие, като че ли виждаше смъртта, своята спасителка, и си шушукаше с нея.

Разсъмваше се, от прозореца се виждаше как пламти изгревът. Като гледаше старницата, Яков незнаяно защо си спомни, че през целия си живот май нито веднъж не я беше погалил, не се беше смилил над нея, нито веднъж не се беше досетил да ѝ купи кърпа или да ѝ донесе от сватба

нещо сладичко, а само ѝ крещеше, хокаше я за загубите, нахвърляше се върху нея с юмруци; наистина, никога не я биеше, но все пак я плашеше и тя всеки път се вцепеняваше от страх. Да, не ѝ даваше да пие чай, защото и без това разходите бяха големи, и тя пиеше само гореща вода. И той разбра защо тя сега е с такова странно, радостно лице, и се ужаси.

Дочака утрото, взе кон от съседа си и подкара Марфа към болницата. Тук нямаше много болни и затова чака малко, към три часа. За негово огромно удоволствие този път болните ги приемаше не докторът, който сам беше болен, а фелдшерът Максим Николаич, старец, за когото всички в града казваха, че разбира повече от доктора, въпреки че пиеше и бе побойник.

– Здраве желяем – каза Яков, като въвеждаше старицата в приемната. – Извинете, все ви безпокоим, Максим Николаич, със своите глупави грижи. Ето, благоволете да видите, разболя се моята стока. Другарката на живота, както се казва, извинявайте за израза...

Навъсил белите си вежди и поглаждайки бакенбардите си, фелдшерът започна да преглежда старицата. Тя седеше прегърбена на табуретката – слабичка, остроноса, с отворена уста, в профил приличаше на жадна птица.

– М-да... Така... – бавно проговори фелдшерът и въздъхна. – Инфлуенца, а може би и треска. В града върлува тиф. Какво пък... Старицата, слава Богу, си е поживяла... На колко е?

– Догодина ще навърши седемдесет, Максим Николаич.

– Какво пък, поживяла си е старицата. Дотук е било, дошло ѝ е времето.

– То, разбира се, справедливо благоволихте да отбележите, Максим Николаич – каза Яков, като се усмихваше от учтивост, – и чувствително ви благодарим за вашата симпатия, но как да ви кажа, на всякоя твар ѝ се живее...

– Чудо голямо! – каза фелдшерът с такъв тон, като че от него зависеше ще живее ли старицата, или ще умре. – Ето какво, любезни, ще слагаш на челото ѝ студен компрес и ще ѝ даваш от тези прахчета по два пъти на ден. А сетне довижданце, бонжур.

По лицето му Яков виждаше, че работата е лоша и вече с никакви прахчета не може да се помогне; осъзна, че много скоро, днес-утре, Марфа щеше да умре. Той леко докосна фелдшера под лакътя, намигна му и каза полугласно:

– Да ѝ турим поне вендузи, Максим Николаич.

– Няма за кога, няма за кога, любезни. Вземи си старицата и върви

с Бога. Довижданце.

– Направете тая добрина – примоли се Яков. – И сам знаете, ако, да кажем, я болеше коремът или някаква вътрешност, то тогава прахчета и капки, ама тя има настинка! Първата работа при настинка е да се раздвижи кръвта, Максим Николаич.

Но фелдшерът вече викаше следващия болен и в приемната влезе баба с момченце.

– Тръгвай, тръгвай... – намръщи се той. – Излишно е да се залъгваш.

– В такъв случай сложете поне пиявици! Вечно ще се моля на Бога за вас!

Фелдшерът побесня и кресна:

– Престани да ми опяваш! Дръвник...

Яков също пламна и целият почервения, но не каза нито дума, хвана Марфа под ръка и я изведе от приемната. Едва когато седнаха в каруцата, сурово и насмешливо погледна към болницата и каза:

– А пък и вие сте едни...! Ако бях богаташ, сигур щеше да поставиш вендузи, а за бедния човек и една пиявица ти досвидя! Изверг!

Когато пристигнаха у дома, Марфа постоя десет минути, като се държеше за печката. Струваше й се, че ако легне, Яков ще говори за пропуснати ползи и ще я хока, че все лежи и не иска да работи. А Яков я гледаше с притеснение и премяташе наум, че утре е Йоан Богослов, на другия ден – Николай Чудотворец, после – неделя, а пък понеделникът е тежък ден. Четири дни не трябва да работи, пък Марфа ще умре сигурно в някой от тях; значи ковчегът трябва да се прави днес. Той взе железния си аршин, приближи до старицата и й взе мярка. После тя легна, а той се прекръсти и почна да майстори ковчега.

Когато свърши, Бронза сложи очилата и написа в тефтера си: „Ковчег на Марфа Ивановна – 2 р. 40 к.“.

И въздъхна. През цялото време старицата лежеше мълчаливо, със затворени очи. Но вечерта, когато се стъмни, неочаквано повика стареца.

– Помниш ли Яков? – попита тя, като го гледаше радостно. – Помниш ли, преди петдесет години Бог ни даде момиченце със светлоруси косици? Тогава ние с тебе седяхме на брега на реката и пеехме песни... под върбата – и като се усмихна горчиво, добави: – Умря момиченцето.

Яков напрегна паметта си, но никак не можа да се спомни нито детенцето, ни върбата.

– Привижда ти се – каза той.

Дойде попът, причести и миропомаза. После Марфа почна да бърбори нещо несвързано и на сутринта почина.

Стариците съседки я измиха и я положиха в ковчега. За да не плаща излишно на дякона, Яков сам чете псалтира и за гроба нищо не му взеха, защото гробищният пазач му беше кум. Четирима мъже носиха до гробищата ковчега, но не за пари, а от уважение. Зад ковчега вървяха старици, просяци, двама луди и хората, които ги срещаха, набожно се кръстеха... И Яков беше много доволен, че всичко е толкова порядъчно, благопристойно и евтино и не е обидно за никого. Докато се прощаваше с Марфа, той докосна с ръка ковчега и си помисли: „Добра работа!“

Но когато се връщаше от гробищата, го обзе силна скръб. Не му беше добре: дишането му беше трескаво и тежко, краката му омекнаха, пиеше му се непрекъснато вода. Отгоре на това и в главата му се блъскаха всякакви мисли. Сети се отново, че през целия си живот нито веднъж не му домиля за Марфа, нито веднъж не я помилва. Петдесет и две години, докато живееше под един покрив, се нижеха дълго, дълго, но излезе така, че за всичкото това време той нито веднъж не помисли за нея, не ѝ обърна внимание, все едно беше котка или куче. А нали тя всеки ден палеше печката, вареше, печеше, ходеше за вода, сечеше дърва, спеше с него на едно легло, а когато се връщаше пиян от сватби, тя всеки път с благоговение окачваше цигулката му на стената и му помагаше да си легне и всичко това мълчаливо, с безропотно, загрижено лице.

Срещу Яков, като се усмихваше и се покланяше, идеше Ротшилд.

– А аз ви търся, чиченце! – каза той. – Поздравяват ви Мойсей Илич и наредиха веднага да отидете при тях.

На Яков не му беше до това. Плачеше му се.

– Остави ме на мира! – каза той и продължи нататък.

– Ама не може така! – разтревожи се Ротшилд, като притича напред. – Мойсей Илич ще се обиди! Те заръчаха веднага!

На Яков му беше противно, че еврейнът се задъхваше, мигаше и имаше толкова много рижи лунички. И му беше гадно да гледа зеленото му сако с тъмни кръпки и цялата му крехка, деликатна фигура.

– Какво се вреш при мене, чесън такъв? – викна Яков. – Не се приближавай!

Еврейнът се разсърди и също викна:

– А пък вие по-тихо, иначе ще полетите през оградата!

– Махай се от очите ми – изрева Яков и се нахвърли върху него с юмури. – Писна ми от крастави!

Ротшилд примря от страх, приседна и размаха ръце над главата си,

като да се защити от удари, после скочи и побягна с пълна сила, накъдето му видят очите. Като бягаше, той подскачаше, пляскаше с ръце и се виждаше как потръпва дългият му слаб гръб. Момченцата се зарадваха на случая и се хвърлиха след него с викове „Евреин! Евреин!“. Кучетата също го погнаха с лай. Някой се разсмя, после подсвирна, кучетата залаяха по-силно и дружно... После някое от кучетата вероятно захапа Ротшилд, тъй като се чу отчаян, болезнен вик.

Яков се разходи по пасбището, после отиде на края на града, където му видят очите, и момченцата крещяха: „Бонза пристига! Бонза пристига!“ Ето я и реката. Тук с писък се носеха дъждосвирици, крякаха патици. Слънцето припече силно, от реката се носеха такива отблясъци, че забляваха очите. Докато се разхождаше по пътеката покрай брега, видя как от къпалнята излезе пълна червенобуза дама, и си помисли за нея: „Виж я ти, видра!“ Близо да къпалнята момченца ловяха на месо раци; като го видяха, започнаха злобно да крещат: „Бронза! Бронза!“ Ето и широката стара върба с грамадна хралупа, с гнезда на врани в клоните... И изведнъж в паметта на Яков като живи се появиха детенцето със светлоруси косици и върбата, за която говореше Марфа. Да, това е същата върба – зелена, тиха, тъжна... Колко е остаряла, бедната!

Той седна под нея и започна да си припомня. На този бряг, където сега е заливна ливада, по онова време имаше голяма брезова гора, а ето на тази лиса височина, която се вижда на хоризонта, тогава синееше стар бор. По реката се носеха шлепове. А сега всичко е равно и гладко, на другия бряг стои само една брезичка, младичка и стройна, като господарка, а по реката – само гъски и патици, и помен няма от плаващи шлепове. Струва ти се, че и гъските са станали по-малко. Яков затвори очи и във въображението му едно срещу друго се понесоха огромни стада бели гъски.

Недоумяваше как стана така, че за последните четиридесет-петдесет години от живота си нито веднъж не бе отишъл на реката, а пък ако е бил, как не ѝ бе обърнал внимание? Та реката е порядъчно голяма, не е нищо и никаква; в нея можеше да се лови риба, а рибата – да се продава на търговците, на чиновниците и на бюфетчика на гарата и после да се трупат пари в банката; можеше да се плава на лодка от имение до имение и да се свири на цигулка и хора всякакви да плащат пари; можеше да опита пак да вози шлепове – това бе по-добро от майсторенето на ковчези; накрая, можеше да развъжда гъски, да ги коли и през зимата да ги праща в Москва; само от единия пух годишно биха се събрали десетина рубли. Но той бе пропуснал, нищо от това не бе направил. Какви

пропуснати ползи! Ах, какви загуби! А пък ако правеше всичко едновременно – и риба да лови, и на цигулка да свири, и шлепове да вози, и гъски да отглежда – какъв капитал би се получил. Но нищо от това дори и не му се бе присънило, животът му бе преминал безполезно, без никакво удоволствие, бе пропаднал напразно, за тоя дето духа; напред вече нищо не оставаше, а като се огледаше назад – и там нищо освен пропуснати ползи, и то толкова големи, та даже да те втресе. И защо човек не може да живее така, че да ги няма тези загуби и щети? Пита се, защо отсякоха брезовата гора и бора? Защо безнаказно се разхождат по пасището? Защо хората правят винаги не точно това, което трябва? Защо Яков цял живот се отбраняваше, ръмжеше, нахвърляше се с юмурици, обиждаше жена си и, пита се, заради каква необходимост преди малко наплаши и обиди евреина? Защо въобще хората си пречат един друг да живеят? Та нали от това има толкова пропуснати ползи! Ако нямаше злоба и ненавист, хората биха имали един от друг огромна полза.

Вечерта и през нощта му се привиждаха детенцето, върбата, риба, убити гъски и Марфа, приличаща в профил на жадна птица, и бледното жалко лице на Ротшилд, някакви муцуни се надигаха от всички страни и мрънкаха за щети. Той се въртеше от едната на другата страна и пет пъти става от леглото, за да посвири на цигулка.

На сутринта стана насила и тръгна към болницата. Същият Максим Николаич му заповяда да слага на главата си студен компрес, даде му прахчета и по израза на лицето му и по тона му Яков разбра, че работата е лоша и вече никакви прахчета няма да му помогнат. Като се връщаше към къщи, той разсъждаваше, че има само една полза от смъртта: не трябва нито да се яде, нито да се пие, нито да се плащат данъци, нито да се обиждат хората, а тъй като човек лежи в гроба не една година, а сто-тици, хиляди години, то ако се преброят, ползата ще се окаже огромна. От живота на човека – загуби, а от смъртта – полза. Това разсъждение, разбира се, е справедливо, но все пак е обидно и горчиво: защо редът в света е толкова странен, че животът, който се дава само веднъж на човек, минава безполезно?

Не му беше жал да умре, но щом като видя у дома цигулката си, сърцето му се сви и му стана мъчно. Цигулката не трябва да я взима със себе си в гроба и сега тя ще остане сиротна и с нея ще се случи същото, каквото с брезовата горичка и с бора. Всичко на този свят пропада и ще пропада! Яков излезе от къщичката и седна на прага, като притискаше цигулката към гърдите си. Като мислеше за непоправимия, загубен живот, той засвири, без да знае какво, но се получи жално и трогателно и

по бузите му потекоха сълзи. И колкото по-дълбоко се замисляше, толкова по-печално пееше цигулката.

Резето скръцна веднъж, втори път и на дворната врата се показа Ротшилд. Половината двор измина смело, но като видя Яков, спря изведнъж, настръхна целият и може би от страх започна да прави с ръце знаци, с които като че ли показваше с пръсти колко часа е.

– Приближи се, няма страшно – каза ласкаво Яков и го повика при себе си. – Приближи се!

Като го гледаше недоверчиво и страхливо, Ротшилд тръгна, но се спря на сажен от него.

– А вие бъдете милостив, не ме бийте! – каза той, като присядаше. – Мойсей Илич пак ме пратили. Не се страхувай, казаха, отиди отново до Яков и кажи, казаха, че без тях никак не е възможно. В сряда шватба... Да-а! Господин Шаповалов жени дъщеря си жа добър цовек... И шватбата ще бъде богата, у-у! – добави евреинът и примижа с едното око.

– Не мога... – проговори Яков, като дишаше тежко. – Разболях се, братко!

И отново засвири, а сълзите бликнаха от очите му върху цигулката. Ротшилд слушаше внимателно, застанал отстрани със скръстени на гърдите ръце. Изплашеното, недоумяващо изражение на лицето му постепенно се смени със скръбно и страдалческо, той вдигна нагоре очи в мълчителен възторг и проговори: „Ваххх!...“ И сълзите бавно потекоха по лицето му и закапаха по зеленото сако.

И после през целия ден Яков лежа и тъгува. Когато вечерта попът го изповяда и го попита не помни ли за някакъв особен грях, той напрегна отслабващата си памет, спомни си нещастното лице на Марфа и отчаяния вик на евреина, когато го ухапа кучето, и каза едва чуто:

– Дайте цигулката на Ротшилд.

– Добре – отвърна отчето.

И сега в градчето всички питат: откъде Ротшилд има такава хубава цигулка? Купил ли я той, или я откраднал, или може би е попаднала при него срещу залог? Той отдавна остави флейтата и сега свири само на цигулка. Изпод лъка му се леят същите жалостиви звуци както по-рано от флейтата, но когато се опитва да повтори това, което свиреше Яков, докато седеше на прага, излиза нещо толкова унило и скръбно, че слушателите плачат и само преди края повдигат нагоре очи и произнасят: „Ваххх!...“ И тази нова песен толкова се хареса в града, че търговци и чиновници непрекъснато канят Ротшилд и му поръчват да я свири по десетина пъти.

КРАЙ

© Венцел Райчев, превод от руски

Антон Павлович Чехов
Скрипка Ротшильда, 1894

Сканиране, разпознаване и редакция: NomaD, 2009

Издание: Антон Павлович Чехов. Дамата с кученцето (сборник). Издателство „Труд“

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/11127>]